

**POČÁTKY FEUDÁLNÍHO SÍDLA U KOSTELA
SV. PETRA A PAVLA V KOSTELCI U HEŘMANOVA MĚSTCE**

Jan FROLÍK - Jiří SIGL

1. ÚVOD

Centrální část Chrudimska je typickým regionem, v němž se v první polovině 13. století objevuje celá řada drobných feudálů. Nejstarší doklad je z roku 1226 (CDB II, 289), poté jejich jménem postupně přibývá a pro celé 13. století jsou doloženi ve 24 predikátech (Frolík 1980, 16). Pro všechny je typické, že šlo o velmi malé držby, sestávající v pozdějším období, kdy je mluva pramenů již úplnější, z jedné či několika málo vesnic (např. Vorel 1991). Jedním z těchto drobných feudálů byl také držitel Kostelce u Heřmanova Městce, kde kombinace písemných, archeologických a uměleckohistorických pramenů umožňuje podrobnější poznání tohoto procesu.

2. NEJSTARŠÍ HISTORICKÉ ZPRÁVY

Nejstarší písemnou zmínku o Kostelci nacházíme v predikátu Ulrycha z Kostelce (Ulrico de Costel) na zakládací listině Uherského Hradiště z roku 1257 (Emler 1882, 163). Ztotožnění s naším Kostelcem je dáno predikáty dalších svědků z východních Čech, především Jana z Vyšehněvic (Teplý 1991, 15). Domníváme se, že řada listin z let 1263, 1264 a 1279 dokládá dosti přesvědčivě, že i zde doložený Wernherus (1263, 1264) a Hermannus (1279) byli držiteli Kostelce, jak ukazují predikáty (Steynkirchen, Koztel, Kostel), a to i v případě "Steynkirchenu", který byl dosud ztotožňován se Steinkirchenem v Dolních Rakousích (Teplý 1991, 15-16). Předpokládáme na rozdíl od J. Teplého (1991, 15-16), že další svědek, vyskytující se na všech třech listinách (1263 - Hoyergerus de Swynz, 1264 - Hoyergerus de Swintz, 1279 - Hoyergerus de Zwyn) mohl skutečně pocházet z blízkých Svinčan, které jsou v predikátu doloženy k letům 1226, 1244

a pak až 1318 (Frolík 1980, 206, kde odkazy na prameny). Zmíněný Ojří by vhodným způsobem doplňoval tuto jinak mezerovitou řadu držitelů Svinčan. Hypotézu podporuje fakt, že Hermannus de Kostel z roku 1279 je zřejmě totožný se stejnojmenným Heřmanem z roku 1318 (Hermani de Costela - Frolík 1980, 151), kde o lokalitě do našeho regionu již není sporu (Teplý 1991, 16). Jednorázově doložené německé jméno může být odrazem dobové módy, jak to známe i odjinud (např. Lichtenburg v r. 1261 - Lichnice, Hrady 1989, 267), které se však nemuselo udržet (Fürstenberg v r. 1287 - Svojanov, Hrady 1989, 479), i když velmi přesně odrazilo skutečnost jako v případě Kostelce, kde skutečně stál kamenný kostel.

Listiny z roku 1318 a 1325 (Teplý 1991, 16-17) ukazují, že Kostelec byl součástí většího celku, v kterém se jako obdobná lokalita objevují ještě Mrdicce, dnes tvrziště asi 2 km severně od Heřmanova Městce (OBR. 1/3). Z aktivity držitelů těchto míst také vznikl Heřmanův Městec, doložený poprvé 1325 (Frolík 1980, 102-3). Zmínka z roku 1318 je posledním případem, kdy se Kostelec (OBR. 1/1) objevuje v predikátu a lze usuzovat, že v souvislosti se vznikem Heřmanova Městce jeho význam jako feudálního sídla poklesl a byl nahrazen sídlem v Mrdicích, doloženým až do roku 1398 (Teplý 1991, 21). I to posléze zaniká a je vystřídáno sídlem přímo v Heřmanově Městci (OBR. 1/2; Sedláček 1931, 177-183).

3.1. POPIS LOKALITY

Kostelec se nachází přibližně 2 km jižně od Heřmanova Městce (OBR. 1/1). Vlastní vesnice leží na obou březích Podolského potoka, drobného levostranného přítoku Labe, do něhož se vlévá u obce Valy nedaleko Přelouče. Jeho pravý břeh tvoří výrazná terasa převyšující nivu potoka zhruba o 20 m. Terasa v prostoru lokality vytváří nevýrazný ostroh. Na jeho temenu stojí kostel sv. Petra a Pavla obklopený hřbitovem ohrazeným kamennou zdí. Vně tohoto hřbitova se nachází komplex valů a příkopů (OBR. 10).

Základem celého systému (OBR. 3) je mohutný příkop široký až 10 m, který vyděluje z areálu zhruba oválný prostor 75 x 60 m s delší osou ve směru S - J. Na vnější straně příkopu sleduje jeho průběh val o šíři až 5 m a výrazným převýšením dosahujícím 5 - 6 m. Průběh valů a příkopů je na dvou místech přerušen. Severovýchodní přerušení slouží jako přístupová komunikace, přerušeni na jižní straně dnes využívá nevýrazná pěšina. Další cca 1 m široká sníženina se nachází v jihovýchodní části valu. Domníváme se, že se jedná o recentní narušení. Na východní straně je opevnění zdvojeno až ztrojeno. Z prostředního valu zbývá pouze nevýrazný fragment o délce cca 20 m a šíři 2 - 3 m. Na vnější straně ho lemují cca 5 m široký příkop, který se jižním směrem v místech, kde

mizí střední val, přimyká k valu vnitřnímu. Vnější val je dnes dochován v podobě 60 m dlouhého oblouku rozděleného recentními narušeními na 3 samostatné části. Nejlépe dochovaná severní část je až 8 m široká a cca 3 - 4 m vysoká. Na západní straně lokalitu vymezuje strmý svah terasy bez reliéfních stop opevnění.

Na jižní straně se k lokalitě připojuje trojúhelníkovitě předhradí (OBR. 3) o rozměrech cca 30 x 40 m. To je vymezeno na západní straně hranou terasy a na jihovýchodě mohutným příkopem navazujícím na severu na vnější příkop centrální části lokality. Příkop sleduje v severní polovině nevysoký val, a to v délce 15 m. Posledním výrazným reliéfním pozůstatkem patrným v terénu je úvoz zaniklé přístupové komunikace v bezprostředním sousedství lokality. Zmíněný úvoz končí u dnešní přístupové komunikace ke hřbitovu. Další průběh této cesty je sledovatelný od severovýchodního rohu předhradí, kde jí odpovídá příslušné přerušeni vnějšího příkopu. Cesta pak sleduje jižní hranu vnitřního valu a výše zmíněným jižním přerušeni vnitřního valu a příkopu vstupuje do centrální části lokality.

Většinu plochy centrální části lokality zaujímá fungující hřbitov lemovaný na severní a západní straně komunikací vytvářející před vstupem na hřbitov malé parkoviště. Zbytek plochy především v severní a západní části vykazuje různé prohlubně a vyvýšeniny, u nichž nelze bez výzkumu rozhodnout, zda jsou stopou zaniklých staveb nebo výsledkem recentních narušení. Jediným dnes v terénu zaznamenaným detailem je fragment zdi z kamenů na maltu o rozměrech 1,50 x 0,40 m zjištěný v recentním narušení na západní hraně lokality (OBR. 3/3).

Z výše podaného popisu vyplývá, že lokalita je na několika místech značně poškozena. V centrální části je to zejména hřbitov a současná komunikace k němu a dále zřejmě místa zničená vybranými kamene. Četná narušení lze sledovat na více místech valů a příkopů, jak již bylo uvedeno výše. Velké narušení představovalo budování silnice na východní straně lokality, které mimo jiné zlikvidovalo střední část zaniklé přístupové komunikace. Lokalita je dnes pokryta řídkým stromovým porostem, čitelnost však ztěžuje hustý křovinatý nálet.

Současný popis lokality vychází z krokovaného plánu pořizovaného v roce 1982 (OBR. 3). Jediný další plán, který je k dispozici, je náčrt pořizovaný M. Lüssnerem mezi roky 1844 - 1850 (OBR. 2), jak je zachycen v jeho rukopisném deníku "Collectanea archeologica et topografica", uloženém v archeologickém oddělení MVČ Hradec Králové. Lokalita na tomto plánu je zachycena ve schematizované podobě, nicméně zaznamenává 2 již zmíněná přerušeni vnitřního valu a příkopu a dokumentuje situaci před postavením silnice na východním okraji lokality.

Centrem lokality je kostel sv. Petra a Pavla dnes dvoulodní s pětibocí uzavřeným presbytářem a pětibokým závěrem užší boční lodí na jihu. Na severní straně se nachází sakristie a další drobnější přístavby. V dnešní podobě je kostel gotický, z pokročilého 14. století. V roce 1898 byl regotizován F. Schmoranzem. Při této příležitosti byla nalezena románská patka a hlavice (dnes v muzeu v Chrudimi). Též stáří je také prostá, nezdobená kamenná křtitelnice uložená tamtéž (Umělecké památky, str. 113).

Nálezy z roku 1898 jsou nejstarší, které jsou k dispozici. Nálezy z rozkopávání valů a dalších terénních zásahů v roce 1886 (hrot a železný kroužek podle údajů staré přírůstkové knihy pardubického muzea), 1897 (Klaus 1900, 1901) a 1898 se nedochovaly. Další nálezy jsou z roku 1906 (Frolík 1984). K většímu výkopu zřejmě došlo v r. 1934, pravděpodobně na jihozápadním okraji lokality, podle ústní informace p. Fr. Krále (Kostelec u Heřmanova Městce čp. 3). Z jím dodané fotografie vyplývá, že v těchto místech bylo odhaleno jakési značně narušené zdvo. Početný soubor nálezů (OBR. 6) byl věnován učitelem Fr. Štroblem do muzea v Chrudimi (Frolík 1984). Keramika ze sběrů v šedesátých letech je uložena ve VČM Pardubice. Systematičtější pozornost je lokalitě věnována ze strany pracovníků královéhradeckého muzea a Archeologického ústavu ČSAV v Praze od počátků 70. let (BZO 1972, str. 110, BZO 1982-83, str. 69, BZO 1986-87, str. 208). Přehled o starších nálezech uzavírá zmínka o blíže neznámém nálezu mince (Petřtýl-Šebek 1970, str. 110).

3.2. VÝZKUM, POPIS ZJIŠTĚNÝCH SKUTEČNOSTÍ

Ve dnech 3.-5. 1991 provedl ARÚ AV ČR Praha ve spolupráci s Muzeem východních Čech v Hradci Králové na lokalitě krátký zjišťovací výzkum s cílem získat dostatečně velký a kvalitní vzorek archeologického materiálu. Výzkum se uskutečnil v rámci dlouhodobého projektu studia vývoje středověkého osídlení na Chrudimsku (Frolík - Sigl, 1993).

V areálu lokality jsme vyměřili 2 sondy (Frolík - Sigl 1991). Sonda I (OBR. 3/1) o rozměrech 5 x 1 m byla situována cca 30 m západně od průčelí kostela a cca 5 m od západní hrany lokality v prostoru centrální části lokality. Sonda II (OBR. 3/2) byla vyměřena zhruba uprostřed předhradí. Její rozměry činily 3 x 1 m.

V sondě I byla zjištěna až 90 cm mocná stratigrafie (OBR. 5/1), na jejímž základě můžeme následovně rekonstruovat vývoj osídlení. Podloží tvoří v těchto místech silně udusaná světle žlutá spraš. Do ní byly zahloubeny 2 větší křilové jamky (KJ 1 o průměru 48 cm a hloubce 28 cm; KJ 2, průměr 34 cm a hloubka 24 cm) indikující dřevěnou stavbu (OBR. 4/3) a překryté okrově zbarvenou sprašovou hlinou s propáleným povrchem (vrstva 7). Další etapu osídlení reprezentuje až 30 cm silná hnědá hlinitá vrstva s množstvím zlomků keramiky a hrudkami mazanice (vrstva 6). Překrývá ji šedá hlinitá vrstva s četnými hrudkami malty (vrstva 5) a v jižní části sondy kamenná destrukce s velkými hroudami

malty (vrstva 4 - OBR. 4/2, 11/2). V jižní části sondy ji překrývá šedoohnědá hlinitojílovitá vrstva (vrstva 3). Závěrečnou etapu osídlení představuje další mohutná kamenná destrukce (OBR. 4/1, 11/1), mající charakter hrubého "dláždění" s šedočerným hlinitým pojivem (vrstva 2). Vzhledem k tomu, že část kamenů má na svém povrchu stopy malty, domníváme se, že destrukce pocházejí ze zaniklé zdi blíže neurčené stavby. Z toho vyplývá, že zde existovala kamenná zástavba, která je dnes reprezentována pouze nevelkým fragmentem zdíva, zjištěným v recentním narušení na západním okraji lokality (OBR. 3/4). Jak charakter destrukcí, zjištěných v sondě, tak i výše popsaná zeď, dokládají, že kamenná zástavba nebyla provedena kvalitně. Horní kamennou destrukci - vrstvu 2 překrývá pouze drn (vrstva 1).

Sonda II (OBR. 3/2) byla umístěna tak, aby ověřila, zda se jedná skutečně o předhradí, jak naznačovala terénní konfigurace. Náš výzkum zjistil (OBR. 5/2), že šlo o osídlenou plochu, prokázanou až 15 cm silnou rezavě hnědočervenavou jílovitopísčitou vrstvou, obsahující zlomky keramiky a železných předmětů (vrstva 2) nasedající na podloží tvořené žlutorezavým pískem s kameny (vrstva 3).

3.3. POPIS NÁLEZŮ

3.3.1. Keramika. Staré nálezy

Z dřívějších aktivit na lokalitě jsou k dispozici dva poměrně rozsáhlé soubory a několik jednotlivin. Starší soubor (OBR. 6), uložený dnes v Okresním muzeu v Chrudimi (i.č. A 1000 - A 1121), pochází z roku 1934, kdy jej muscu daroval F. Štrobl jako "sběr na valech u kostela", ale vzhledem k jeho rozsáhlosti a velikosti některých zlomků se domníváme, že jde o výsledek výkopové aktivity. Soubor tvoří zlomek zvířecí kosti, železná podkova a 120 keramických zlomků. Z valné části je můžeme charakterisovat stejně jako soubor získaný při výzkumu a lze litovat, že nemáme k dispozici žádné údaje o jejich stratigrafii. Fragmety řazené do 13. století působí velmi jednotným dojmem, převážnou část výzdoby tvoří volná rytá šroubovice, jiné motivy se vyskytují jen ojediněle (jednoduchá vlnice, hřebenová vlnice, vrypy a archaické radélko). Typologické vyhodnocení okrajů ukazuje na jistý vnitřní vývoj tohoto souboru, převážnou většinu z nich můžeme přiřadit k nízkým vzhůru vytaženým okrajům a jejich derivátům, další výraznější skupinou jsou jednoduše profilované okraje. Výjimku tvoří dva zlomky, které bychom klasifikovali jako masivní nepravá okružní. Tvarově jde u klasifikovatelných zlomků o hrnce, v jednom případě o pokličku a jako zvláštnost uvedme hrdlo lahve, které chronologicky řadíme na počátek existence souboru. Keramika z roku 1934 obsahuje příměs několika mladších zlomků, např. okrajový zlomek džbánů, nožku trojnožky, zlomek komory kachle (?) a fragment snad obkládačky s plastickou výzdobou. Tyto zlomky bychom datovali do 14.-15. století. Druhý větší soubor pochází ze sbírky prof. Horáka, darované v 60. letech do Východočeského muzea v Pardubicích (OBR. 7/1). Tvoří jej 61 keramický

złomek (i.č. 2-1-1 až 2-1-54, 2-1-56 až 2-1-62). Charakteristika je obdobná souboru popsanému výše, tedy výzdobu tvoří převážně rytá intervalová šroubovice, ojediněle pak velké vrypy a vlnice. Okraje jsou také obdobné. Ze souboru se vymykají pouze masivní okrajové zlomky zásobnic (4 kusy).

Ze sběrů, prováděných na lokalitě mezi léty 1982 a 1987 (OBR. 7/2), je k dispozici celkem 129 keramických zlomků ze západní okrajové části centrálního okrsku. S výjimkou 4 mladších (glazovaných) zlomků, můžeme všechny zařadit do 13. století. Převažujícím výzdobným motivem je opět rytá intervalová šroubovice, ojediněle pak jednoduchá vlnice, vrypy a archaické radélko. Také okraje můžeme charakterisovat stejně (deriváty nízkých vzhůru vytažených typů) a nepravá okruží. Z této charakteristiky se vymyká jeden zlomek typu archaicky zduřelých okrajů, který je zde zjevným importem. Tvarově převažují hrnce, v jednom případě jde o zásobnice a v dalším mřsu. Informace o souboru doplňuje výskyt fragmentu značky na dně nádoby.

3.3.2. Keramika. Nové nálezy

Největší množství nálezů z výzkumu v roce 1991 tvoří pochopitelně keramické zlomky. Celkem jich bylo získáno 1041 ze sondy I, včetně 4 glazovaných zlomků vrcholně středověkých až novověkých z vrstvy I (OBR. 7/4,6,7; 8), 8 v sondě II (OBR. 8/3) a dalších 133 sběrem (OBR. 8/4). Makroskopické posouzení keramické hmoty ukázalo, že je můžeme rozdělit do pěti skupin. Pro první skupinu je typický krupičkový povrch, písčité ostřivo bez slídy, výpal se jeví jako tvrdý. Druhou skupinu charakterisuje ve srovnání s první skupinou jemnější povrch, ostřivo s malou příměsí slídy a výpal se jeví měkčí. Do třetí skupiny řadíme zlomky světlé dobře vypálené keramiky, pro níž je typické červené malování. Čtvrtou skupinu tvoří zlomky silnostěnných nádob s hrubým písčitém ostřivem se slídou, povrch je přetažen jemnější engobou. Do páté skupiny řadíme zlomky s tuhou jako součástí keramické hmoty. Všechny skupiny jsou obtáčené a oxidačně pálené. Převážnou část keramiky je možno přiřadit k první nebo druhé skupině, přičemž obě jsou zastoupeny přibližně stejně, a to ve všech vrstvách. Ostatní skupiny keramiky tvoří jen její malou část (2-3%), přičemž převažuje třetí skupina, tj. světlá červeně malovaná keramika. Jistý vývoj můžeme sledovat spíše v profilacích okrajů. Převážnou část z nich můžeme řadit k nízké variantě vzhůru vytažených okrajů, event. variantám nepravých okruží. Zdá se, že v mladších vrstvách mají okraje tendenci k protahování vzhůru vytažených okrajů, ale nikterak výrazně. Zvyšuje se také rozmanitost variant nepravých okruží, vzrůstá podíl okrajů s různými lištami a rýhami. Tvarově se jedná v naprosté většině o hrnce, ojediněle jsou zastoupeny zásobnice, mřsa, poklička a kahánek. Výzdobu tvoří různé varianty rytých šroubovic, jiné motivy (vlnice, šikmé vrypy) se vyskytují pouze sporadicky. Dvě dna nesou značku (čtvrcený kruh). Upozornit bychom chtěli na několik zlomků s druhotně obroušenými okraji, užívanými tedy k nějakému nám neznámému účelu. Stejně můžeme charakterisovat i malý soubor keramiky ze sondy II a i zlomky získané

sběrem. Celkově se nám jeví soubor jako homogenní, charakteristický pro 13. století, v němž můžeme sledovat jistý vývoj, a to od pokročilejší první poloviny 13. století do přelomu 13. a 14. století. Archeologické datování je v dobrém souladu se zprávami psaných pramenů.

3.3.3. Ostatní nálezy

Mezi nekeramickými nálezy převažují zlomky železných předmětů (OBR. 9). Převážnou část tvoří zlomky hřebčků. Výjimkou jsou dva předměty, masivní železný kroužek a blíže neurčitelný předmět, snad kován (menší schránky ?, knihy ?), pocházející z vrstvy 5 v sondě I. Z těžší vrstvy ostatně byla získána převážná část železných zlomků. Ve všech případech jde o předměty chronologicky necitlivé. Ze sondy II, vrstvy 2 pochází také několik zlomečků železných hřebčků a drobné zcela amorfní úlomky (OBR. 9/4). Výčet nekeramických nálezů doplňují zvířecí kosti, uhlíky, úlomky malty (z vrstev 2-5), struska (z vrstev 2, 5 a vrstvy 1 v sondě II) - jako prakticky jediný doklad řemesla (kovářství ?) - a mazanice. Zajímavý pro interpretaci odkryté situace je nález zlomku cihly z vrstvy 5 a části nezdobené pravouhlé dlaždice o sřle 3,8 cm z vrstvy 4.

Důležité srovnání nabízá soubory z Kostelce u Heřmanova Městce a ze zaniklých Mrdic. Z mrdického tvrziště je nám k dispozici pouze malý soubor střepů pocházející z sběru v roce 1988 (OBR. 7/5), který obsahuje celkem 33 fragmentů. Výzdobu tvoří pouze rytá intervalová šroubovice. Okraje můžeme charakterisovat jako nízké i vysoké vzhůru vytažené. Tvarově se jedná o hrnce a zlomek kahánku. Celkově není pochyb o tom, že převážná část souboru patří do 13. století, ale na rozdíl od keramiky z Kostelce pouze do 2. poloviny či jeho sklonku. Zdá se tedy, že mrdické sídlo je mladší než kostelecké.

4. ZÁVĚR

Z provedeného rozboru archeologického materiálu a kritiky písemných pramenů, týkajících se nejstarších zmínek o Kostelci a jeho držitelích pocházejících z doby po polovině 13. století vyplývá, že námi zkoumaná lokalita, rozkládající v kostela sv. Petra a Pavla se zařazuje mezi nejstarší feudální sídla na Chrudimsku. Archeologický materiál, který je datován od pokročilé části první poloviny 13. až do přelomu 13. a 14. století to potvrzuje. Nelze vyloučit, ale prozatím ani nesporně prokázat poněkud starší datování. V rámci keramiky ze sběrů jsme registrovali zlomky okrajů s tzv. archaicky zduřelou profilací, jež jsou importem ze středověkého prostředí, kde jejich produkce končí na počátku 13. století.

Vznik této lokality dokládá rozklad královského majetku a indikuje proces vzniku a stabilisace šlechtické pozemkové držby (Klášpěť 1989a). Projevem archaičnosti zkoumaného opevněného sídla je existence kostela v jeho areálu, který patří mezi nejstarší na Chrudimsku, jak dokládají architektonické detaily, hlásící se ještě k románskému výtvarnému stylu. Chronologicky a typologicky

starší než námi zkoumané opevněné feudální sídlo v Kostelci lze předpokládat pouze u lokalit typu "týn", indikovaná na Chrudimsku některými místními jmény (Hrochův Týnec, Smrkový Týnec). Podle stratigrafických pozorování je pro počátek této lokality doložena dřevěná zástavba (kúlové jamky) a existence kostela. Tím je Kostelec typově blízký lokalitám typu Bedřichova Světce s jednoduchou celkovou dispozicí a úzkou vazbou na sakrální objekt (Klápště 1989a, 1989b, 10). Lokality tohoto typu, mimo dvorce, byly centrálními body, kolem nichž se soustřeďovala sídliště, vytvářející strukturu osídlené krajiny (Frolík - Sigl 1993).

Další etapu vývoje lokality představuje existence kamenné zástavby, která je kromě fragmentu zdi (nejspíše hradby vzhledem k situování na hraně) doložena nálezy zlomků malty a také kamenů touto maltou spojených, jakož i dvěma úrovněmi destrukce. Určitou výstavnost dosvědčují zlomek cihly a dlaždice. O charakteru kamenné zástavby, která svou přítomností posunuje lokalitu do kategorie hradu, si vzhledem k rozsahu provedené sondáže nemůžeme udělat detailnější obraz. Zůstává otázkou, zda to bude někdy v budoucnosti možné, protože značná část hradu je zničena nebo dlouhodobě zneprístupněna. Naše poznání limituje také skutečnost, že zmíněná výstavba nebyla provedena příliš kvalitně a existovala zřejmě jenom krátce. Nevyjasněno zůstává datování valového opevnění a tedy i jeho přiřazení k některé ze zjištěných fází, stejně jako přesné datování funkce předhradí, kde je získaný soubor nálezů příliš malý.

Vzhledem k půdorysu opevněného areálu lze jen těžko předpokládat, že Kostelec náleží ke staršímu horizontu šlechtických hradů, měl bergfritovou dispozici, která je nejjednodušší variantou článkovaného hradního organismu a byla podle T. Durdíka prakticky jediným typem nejstarších šlechtických hradů (Durdík 1978, 44). Z hlediska analogií geograficky blízkou, i když o několik desetiletí časově starší, se nám jeví opevněné sídlo zkoumané A. Hejny v Týnci nad Sázavou a jím datované k roku 1200 nebo do doby tomuto roku velmi blízké (Hejna 1982, 193).

Ukazuje se, že vývoj opevněných sídel svázaný v nedávné minulosti do rámce typologického vývoje je na poměrně malém regionu jako Chrudimsko mnohem komplikovanější. Dokládají to některé jiné nedávno zkoumané lokality, např. hradiště nad Semčičským (k.ú. Sovolusky), případně další lokality, kterým zatím nebyla věnována potřebná pozornost (např. Zdislav). Pomůžeme zde navíc některé záhadné lokality, jako bylo dnes zaniklé tvrziště v Kozojedech u Chrudimi, kde byla údajně nalezena románská patka sloupu, dnes neznámá (Chotěbor 1989). Výzkum v Kostelci prokázal, jak je sledování těchto lokalit důležité nejen z hlediska úzce specializovaného - kastelologického, ale zejména z hlediska vývoje osídlení a změn jeho struktury, kde sehrávaly jednu z nejdůležitějších rolí.

Použitá literatura:

- BZO 1972: Výzkumy v Čechách (Bulletin záchranného oddělení) AÚ ČSAV v Praze. Praha.
- BZO 1982 - 83: Výzkumy v Čechách. ARÚ ČSAV Praha.
- BZO 1986 - 1987: Výzkumy v Čechách. ARÚ ČSAV Praha.
- T. Durdík, 1978: Nástin vývoje českých hradů 12.-13. století, *Archaeologia Historica* 3, 41-52.
- J. Emler, 1882: *Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae* II. Praha.
- J. Frolík, 1980: *Chrudimsko v raném středověku*. Diplomová práce, Filozofická fakulta UK. Praha.
- J. Frolík, 1984: *Archeologické nálezy Chrudimsko, K - T. Chrudim*.
- J. Frolík - J. Sigl, 1991: Hlášení o zjišťovacím výzkumu v Kostelci u Heřmanova Městce, čj. 2277/91 v archivu ARÚ ČSAV Praha.
- tíž v tisku: Zjišťovací výzkum opevněné polohy u kostela sv. Petra a Pavla v Kostelci u Heřmanova Městce, *Zpravodaj MVČ* 18, v tisku.
- tíž 1993: Příspěvek k vývoji osídlení a jeho strukturálním změnám na Chrudimsku, *Památky archeologické LXXXIV*, v tisku.
- A. Hejna, 1982: Vývoj osídlení v dolním Posázaví a na Benešovsku v době přemyslovské, *Archaeologia Historica* 7/82, 185-195.
- Hrady 1989: *Hrady, zámky a tvrze v Čechách, na Moravě a ve Slezsku VI - východní Čechy*. Praha.
- Chotěbor, P. 1989: Nejstarší období výstavby českých tvrzí (do pol. 14. stol.), *Archaeologia Historica* 14/89, 257-270.
- J. Klápště, 1989a: Česká archeologie a studium problematiky 13. století (teze referátu), *Archaeologia Historica* 14/89, 9-17.
- J. Klápště, 1989b: Výzkumy v Čechách 1986-7, str. 10. ARÚ ČSAV Praha.
- A. Klaus, 1900: *Heřmanův Městec a okolí. Heřmanův Městec*.
- A. Klaus, 1901: *Průvodce po Heřmanově Městci a Železných horách. Heřmanův Městec*.
- J. Petráň - F. Šebek, 1970: *Historická dokumentárnost nálezů mincí na Pardubicku a Chrudimsku*. Pardubice.
- A. Sedláček, 1931: *Hrady, zámky a tvrze Království českého I. Chrudimsko*. Praha.
- J. Teplý, 1991: Heřmanoměstecský statek koncem 14. století, *Východočeský sborník historický* 1, 13-48.
- Umělecké památky, 1978: *Umělecké památky Čech 2 (K-O)*, Praha.
- P. Vorel, 1991: Česká léna olomouckého biskupství ve 12.-16. století, *Východočeský sborník historický* 1, 49-106.
- tíž 1992: *Urbář města a panství Heřmanův Městec z roku 1572*, *Východočeský sborník historický* 2, 239-274.

Anfänge eines Feudal-Sitzes bei der St. Peter und Paulskirche in Kostelec bei Heřmanův Městec
(Zusammenfassung)

Die älteste schriftliche Erwähnung von Kostelec findet man im Prädikat eines Ulrich von Kostelec (Ulrico de Kostel) in der Gründungsurkunde von Uherské Hradiště (Ungarisch Hradisch) aus dem Jahre 1257. Die Identifizierung mit unserem Kostelec gründet sich auf Prädikate weiterer Zeugen aus Ostböhmen, insbesondere des Jan von Vyšehňovice. Wir nehmen an, dass eine Reihe von Urkunden aus den Jahren 1263, 1264 und 1279 mit genügender Überzeugungskraft nachweist, dass auch der hier vorkommende Vernherus (1263, 1264) und Hermannus (1279) zu Besitzern von Kostelec gehörten, wie es die Prädikate belegen (Steynkirchen, Koztel, Kostel), und zwar auch in Falle von "Steynkirchen", das bisher mit Steynkirchen in Nieder-Oestereich identifiziert wurde.

Die aus den Jahren 1318 und 1325 stammenden Urkunden zeigen, dass Kostelec ein Bestandteil eines grösseren Komplexes war, in dem als weitere Lokalität auch Mrdice vorkommen, das heutzutage nur als cca 2 km nördlich von Heřmanův Městec liegt. (Abb. 1/3) Aus der Aktivität der Besitzer dieser Plätze entstand auch das zuerst im Jahre 1325 erwähnte Heřmanův Městec.

Eine Erwähnung vom Jahre 1318 ist der letzte Fall, wo Kostelec (Abb. 1/1) im Prädikate erscheint und es kann daher vermutet werden, dass in Verbindung mit der Entstehung von Heřmanův Městec seine Bedeutung als feudaler Sitz herabfiel und durch den erst in Jahre 1398 nachgewiesenen Sitz in Mrdice ersetzt wurde. Aber auch dieser Sitz verfällt schliesslich und wird durch den Sitz unmittelbar in Heřmanův Městec ersetzt. (Abb. 1/2)

Kostelec befindet sich ungefähr 2 km südlich von Heřmanův Městec (Abb. 1/1). Das rechte Ufer des Podoler Baches - eines linksseitigen Zuflusses der Elbe - bildet eine markante, das Bachgefilde um 20 m übersteigende Terasse, welche im Raume der Lokalität eine merkliche Landzunge bildet, auf deren Gipfel sich die von einem Friedhoffe umzingelte St. Peter - und Paulskirche befindet. Ausserhalb dieses Friedhoffes befindet sich ein Komplex von Wällen und Gräben (Abb. 10).

Als Grundlage dieses ganzen Systems (Abb. 3) ist ein bis 10 M breiter Graben, der aus dem ganzen Areal einen ovalen Raum 75 x 60 mit längerer Axe in der Richtung N-S abzweigt. Auf der Aussenseite des Grabens verfolgt dessen Verlauf einen Wall von einer Breite bis 5 m und einer Überhöhung von 5 - 6 m. Auf der Ostseite ist die Befestigung verdoppelt bis verdreifacht.

Auf der Südseite lehnt an die Lokalität eine dreieckige Vorburg im Ausmasse von cca 30 x 40 m an. Auf der Westseite ist die Vorburg durch die Terrassenkannte, auf der südöstlichen Seite durch den Graben abgegrenzt.

Den grössten Teil des zentralen Raumes der Lokalität nimmt ein fungierender Friedhof ein. Im Zentrum der Lokalität befindet sich die heutzutage zweischiffige, mit einem fünfseitigen Presbyter verschene St. Peter und Paulskirche. Im vorigen Jahrhundert fand man hier einen romanischen Sockel und Kapitäl.

Am 3. - 5.5. 1991 führte die Archaeologische Anstalt der Akademie der Wissenschaften (AÚAVČR) in Zusammenarbeit mit dem Königgrätzer Museum in dieser Lokalität Sicherungsforschungsarbeiten mit dem Ziel durch, hier ein genügend umfangreiches Qualitätsmuster des archaeologischen Materials zu gewinnen. Im Areal der Lokalität wurden zwei Sonden vermessen. In der Sonde I. wurde eine bis zu 90 cm hohe Stratigraphie (5/1) vorgefunden. In gelber Stauberde wurden 2 grössere Pfahlgruben vertieft, die einen hölzernen Bau indizieren (Abb. 3). Eine wichtige Besiedlungsetappe wird im südlichen Teile der Sonde durch eine steinerne Destruktion mit grossen Mörtelküberresten (Schicht 4 - Abb. 4/2, 11/2) belegt.

Die Schlussfase der Besiedlung stellt eine weitere massive steinerne Destruktion dar (Abb. 4/1, 11/1). Sonde II (Abb. 3/2) wurde so plaziert, um zu beweisen, ob es sich wirklich um die Vorburg handelt, wie es die Terrainkonfiguration andeutete. Unsere Forschung stellte fest (Abb 5/2), dass es sich um eine bewohnte besiedelte Fläche handelte.

Die grössere Menge von Funden aus der Forschung im Jahre 1991 bilden keramische Bruchstücke. Die Gesamtzahl dieser Bruchstücke beträgt 1041 aus der Sonde I (Abb. 7/4, 6, 7; 8), acht in der Sonde II (Abb. 7/3) und weitere 133 durch Sammeln (Abb. 7/4). Die ganze Garnitur erscheint uns homogen, für das 13. Jahrhundert charakteristisch. Man kann darin eine gewisse Entwicklung verfolgen, und zwar: von fortgeschrittener erster Hälfte des 13. Jahrhunderts bis zu Umbruch des 14. Jahrhunderts. Archäologische Datierung steht im Einklang mit Nachrichten schriftlicher Quellen. Unter nicht keramischen Fundgegenständen überwiegen Fragmente eiserner Gegenstände (Abb. 9). Zur Interpretation der abgedeckten Situation ist der Fund eines Ziegelfragmentes und eines Teiles von einem undekorierten Pflastersteinbruchteile interessant.

Einen wichtigen Vergleich bieten Komplexe aus Kostelec bei Heřmanův Městec und aus untergegangenen Mrdice. Im grossen und ganzen gibt es keinen Zweifel, dass der überwiegende Teil des Komplexes dem 13. Jahrhundert zuzurechnen ist, aber zum Unterschiede zur Keramik aus Kostelec nur in die zweite Hälfte, bzw. Jahrhundertneige. Es erscheint daher, dass der Mrdicer Sitz jünger ist als der Sitz in Kostelec. Nach durchgeführter Analyse des Archäologischen Materials und nach Kritik schriftlicher, aus der Zeit nach der Hälfte des 13. Jahrhunderts erstanderer Quellen, welche sich auf älteste Notizzen über Kostelec und seine Besitzer beziehen, stellt es sich heraus, dass die von uns durchforschte Lokalität rund um St. Peter und Paul Kirche zu den ältesten Feudalsitzen in der Chrudimer Region zählt.

Die Entstehung dieser Lokalität beweist den Zerfall königlichen Eigentums und indiziert auch den Ursprungsprozess und Stabilisation des adeligen Besitzes. Den Ausdruck der Archaisität der durchforschten befestigten Siedlung bildet die in ihrem Areal befindliche Kirche, die unter die ältesten in der Chrudimer Region gehört, wie es die noch zum romanischen Stil gehörenden architektonischen Details belegen.

Stratigrafischen Beobachtungen nach sind für den Anfang dieser Lokalität die Bebauungsart aus Holz (Pfahlgrübchen) und die Existenz einer Kirche belegt. Lokalisationen dieses Typus, ausserhalb des Gehöftes, waren Zentren, um die herum sich Siedlungen scharten, welche die Struktur besiedelter Landschaft ausmachten. Eine weitere Etappe der Lokalitätsentwicklung stellt die Existenz steinerner Bauten dar, welche ausser eines Mauerfragmentes (höchstwahrscheinlich einer Schanzmauer - mit Rücksicht auf die Situierung auf der Kannte), auch durch Funde verschiedener Mörtelfragmente, als auch der mit diesem Mörtel verbundenen Steine und durch zwei Stufen der Destruktion belegt ist. Ein gewisses Niveau der Bauart verraten die Ziegel- und Pflastersteinüberreste.

Es zeigt sich, dass die Entwicklung befestigter in nicht weiter Vergangenheit im Rahmen der Typologie betrachteten Siedlungen auf einem verhältnismässig kleinem Gebiete, wie es die Chrudimer Region darstellt, komplizierter ist.

Die Forschung in Kostelec hat bewiesen, wie wichtig das Studium dieser Lokalitäten nicht nur vom engspezialisierten - kateologischer - Standpunkte, sondern auch insbesondere von der Entwicklung der Besiedlung und deren Strukturwandel ist, wo sie eine der wichtigsten Rollen zuspielden pflegten.

Text k obrazové příloze:

Obr.1: Heřmanův Městec a okolí. 1 - Kostelec u Heřmanova Městce, zkoumaná lokalita, 2 - Heřmanův Městec, zámek, 3 - tvrziště Mrdice. Kreslil J.Sigl.

Obr.2: Kostelec u Heřmanova Městce, plán lokality podle M.Lüssnera.

Obr.3: Kostelec u Heřmanova Městce, krokovaný terénní náčrt lokality z r. 1982. 1 - sonda I; 2 - sonda II; 3 - recentní narušení s fragmentem zdi; 4 - pravděpodobné místo výkopů v roce 1934. Kreslil J.Frolík.

Obr.4: Kostelec u Heřmanova Městce, sonda I. 1 - situace v úrovni vrstvy 2, tj. horní kamenné destrukce; 2 - situace v úrovni vrstvy 4, tj. spodní kamenné destrukce; 3 - situace v úrovni podloží. a - kameny, b - malta. Obr. 4 - 5 kreslila V.Richterová.

Obr.5: Kostelec u Heřmanova Městce. 1 - sonda I, profil (situace profilů dole); 2 - sonda II, severní (C - B) a východní (B - A) profil.

Obr.6: Kostelec u Heřmanova Městce. Nálezy z roku 1934. Kreslil J.Frolík.

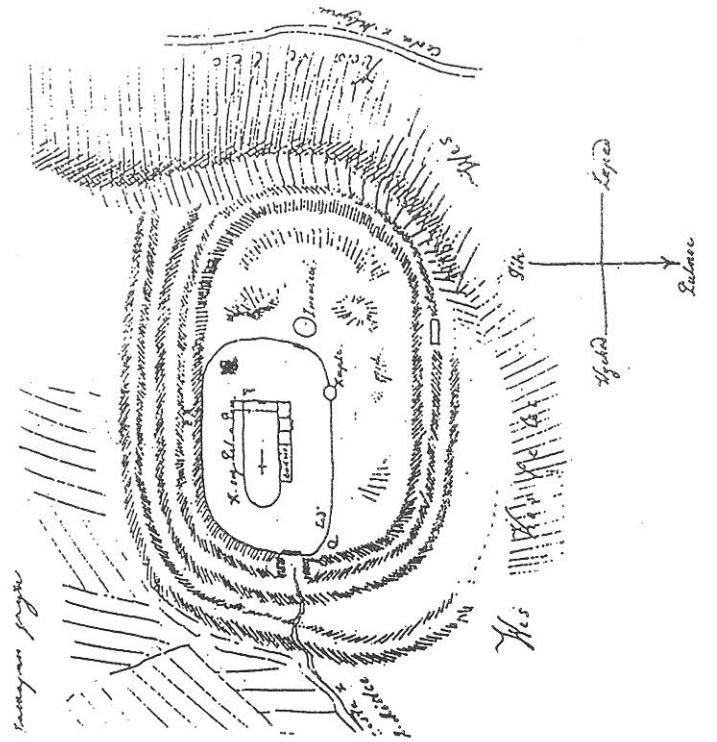
Obr.7: Kostelec u Heřmanova Městce. 1 - sbírka prof. Horáka; 2 - sběry 1982 - 1987; 3 - výzkum 1991, sonda II, vrstva 1; 4 - výzkum 1991, sběr; 5 - Heřmanův Městec, Mrdice. Sběr 1988; Kostelec u Heřmanova Městce, sonda I. 6 - vrstva 2; 7 - vrstva 1. Kreslil J.Frolík, L.Raslová.

Obr.8: Kostelec u Heřmanova Městce, výzkum 1991, sonda I. 1 - kůlová jamka 1; 2 - vrstva 7; 3 - vrstva 6; 4 - vrstva 5; 5 - vrstva 3. Obr. 8 - 9 kreslila L.Raslová.

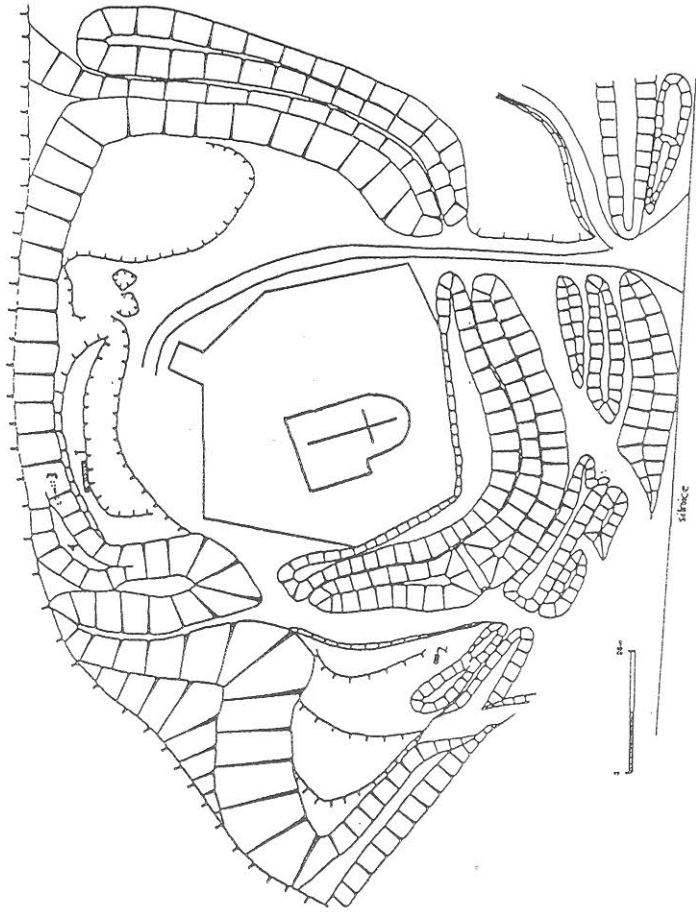
Obr.9: Kostelec u Heřmanova Městce, výzkum 1991. Zlomky železných předmětů. Sonda I. 1 - kůlová jamka; 2 - vrstva 6; 3 - vrstva 1. Sonda II. 4 - vrstva 2. Sonda I. 5 - vrstva 2; 6 - vrstva 5.

Obr.10: Kostelec u Heřmanova Městce, pohled na centrální část lokality s kostelem sv.Petra a Pavla od severovýchodu. V popředí část vnitřního valového opevnění. Foto 10 - 11 J.Frolík.

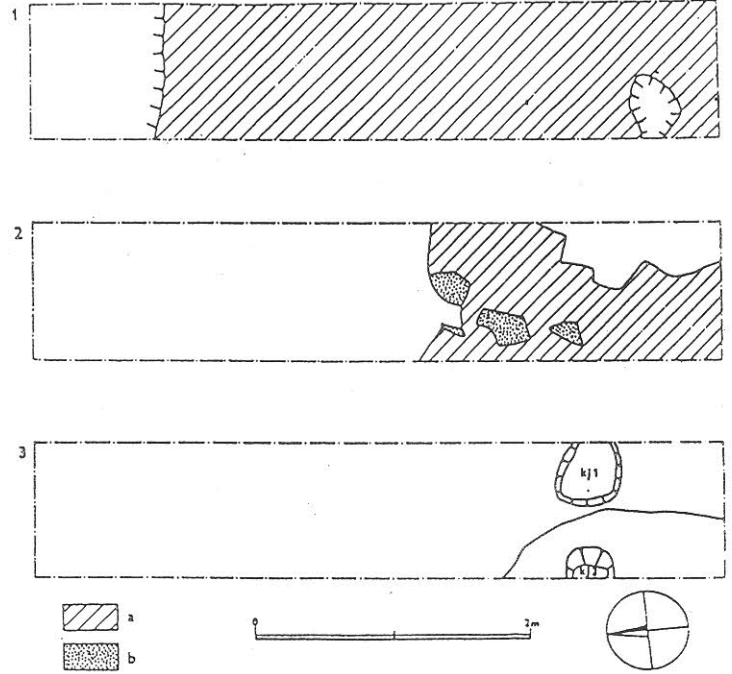
Obr.11: Kostelec u Heřmanova Městce, výzkum 1991, sonda I. 1 - horní kamenná destrukce (vrstva 2), pohled od severu; 2 - spodní kamenná destrukce s patrnými fragmenty (vrstva 4), pohled od jihu.

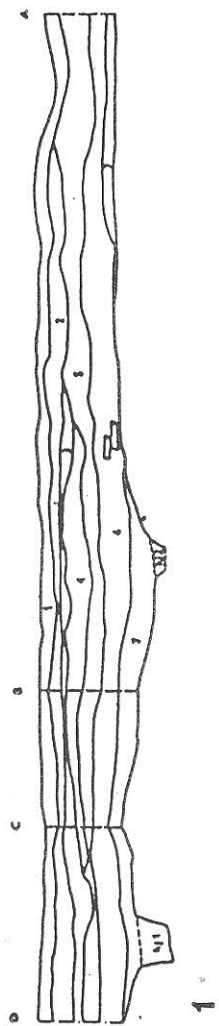

3

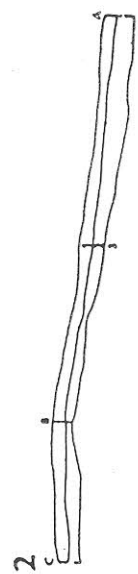

4

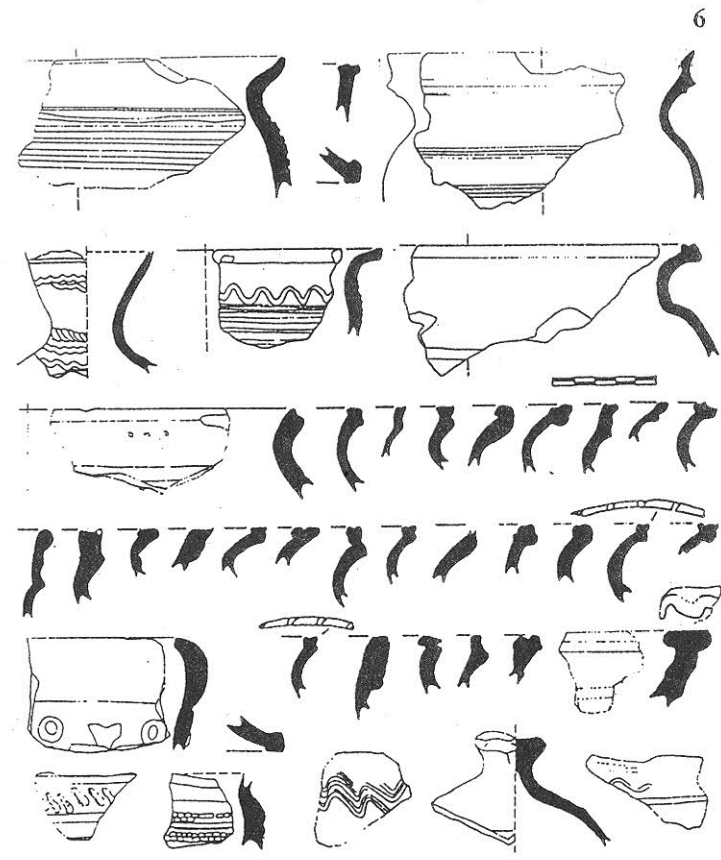

1

2

5

6

